

DİNÎ-TASAVVUFÎ EDEBİYATIMIZDA DOLAPNÂME TÜRÜ VE AHMED HAYÂLÎ'NİN "TOLABNÂME" İSİMLİ KASİDESİ

Ali Öztürk *

Abstract

The Type of Dolapnâma in our Religious and Sufi Literature and The poem of 'Dolapnâma' of Ahmad Khayâlî

Ahmad Khayâlî is the son and caliph of famous sufi İbrahim Gulshanî who is the founder of Gulshaniyyah branch that is bound to Khalvatiyyah dervish order. Being a sufi poet like his father, Ahmad Khayâlî has a poem with 64 couplet named *Dolapnâma* in his *Dîwân* (collected poems). *Dolapnâma* had been written by the inspiration of moans of rotating of a tool, named as "dolap" which helps to draw water by cutting off a tree in the forest. It is expressed in the poem the ephemerality and deceptiveness of world blessings and stressed that essential thing for man is the love of Allah. There is resemblance with Qayghusuz Abdal's poem in the means of form and content. The poem is a good sample of "Dolapnâma"s, which are counted as one of the types of our Religious-Sufi literature.

Key words: Khalvatiyyah, Gulshaniyyah, Ahmad Khayâlî, *Dolapnâma*, Religious and sufi literature

Giriş

Dinî-tasavvufî Türk edebiyatı, mutasavvıfların, çoklukla eğitici-öğretici mahiyette yazmış oldukları eserlerden meydana gelmektedir. Mutasavvıf şairlerin ekserî manzûmeleri de doğrudan veya dolaylı olarak bu amaca hizmet etmek gâyesiyle kaleme alınmıştır. Muhtevâları itibariyle dinî ve tasavvufî konuları içermekle birlikte, bazı konular, bu edebiyat içerisinde, tevhid, na't, münâcât, mevlid, hilye, esmâ-i hüsnâ, nasihatnâme, devriyye, şathiyye vb. müstakil bir tür olarak gelişme imkanı bulmuştur.¹ Dinî-tasavvufî edebiyatımızda, belli konular

* Ar. Gör., Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi

1 Dinî-tasavvufî türler için bkz. Agah Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1972, 2. bs., Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1989, ss. 35-36; Amil Çelebioğlu, "Türk Edebiyatında Manzum Dinî Eserler", *Hacettepe Ün. Edebiyat Fakültesi Dergisi: Şükrü Elçin Armağanı*,

üzerinde yoğunlaşmadan dolayı ortaya çıkan edebî türlerin adedini tam olarak tespit etmek şimdilik mümkün değildir. Bu sahada yapılan araştırmalar sayesinde bilinen türlere yenilerinin ekleneceğinden kuşku yoktur.

Söz konusu, dinî ve tasavvufî türlere, mutasavvıf şairlerin aynı oranda rağbet gösterdikleri söylenemez. Bazı türlerde bir yoğunlaşma yaşanırken, kimi türlerde verilen eser sayısı, hayli sınırlı kalmıştır. Makalemizde inceleyecek olduğumuz Ahmed Hayâlî'nin kasîdesi de dinî-tasavvufî edebiyatımızda çokça rastlanmayan Dolapnâme türünün bir örneğidir. Dolapnâme, Allah aşkının terennümünü ifade eden sorulu-cevaplı yazılan manzûm eserlerdir.²

Dolap, Farsça asıllı bir kelime olup, kuyudan su çıkarıp bahçeleri sulamaya yarayan döner makine, her türlü dönen çark, çıkık anlamlarına gelmektedir. Bir diğer anlamı da, içinde eşya muhafaza etmeye yarayan rafli ve kanatlı yerdir. Ayrıca, hile desîse, dubara anlamı da bulunmaktadır.³ Klasik edebiyatımızda ise dolap, kuyudan su çeken alet manasıyla kullanılmıştır. Aşık döktüğü gözyaşlarıyla dönüp dururken bir dolabı andırır. Gönül ise inlemesi dolayısıyla, su çekerken ses çıkaran dolaba benzetilmiştir.⁴ Şam'da Asi nehri üzerinde efsanevî bir dolaptan söz edilmektedir. Bu dolap döndükçe "Yâ Muhammed" diye ses çıkarırmış. Bu dolap dolâb-ı Muhammedî olarak isimlendirilmiş ve eski şairlerimize ilham kaynağı olmuştur:⁵

Bir feyz ile şâdolub öğündü
Dolâb-ı Muhammedî'ye döndü
Şeyh Gâlib

Ahmed Hayâlî'nin *Dolapnâme*'sinden önce, bu türün en güzel örneğini, aynı isimdeki kasîdesiyle Kaygusuz Abdal (ö.848/1444)⁶

Ankara 1983, ss. 153-166.

- 2 Bir dinî-tasavvufî edebiyat türü olarak Dolapnâmeler için bkz. Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akçağ Yay., Ankara, ts., s. 544.
- 3 Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-i Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1978, s. 904; Ziya Şükûn, *Farsça-Türkçe Lügat Gencine-i Güftâr Ferheng-i Ziyâ*, MEB Yay. İstanbul 1984, c. II, s. 959.
- 4 İskender Pala, *Divan Edebiyatı Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı, c. I, s. 262.
- 5 Semra Kapsal, "Dolâb", *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. II, s. 371.
- 6 Kaygusuz Abdal ile ilgili bk. Abdurrahman Güzel, *Kaygusuz Abdal: Alaaddin Gaybî*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981.

vermiştir. Kaygusuz Abdal, kasîdesini, bir hac dönüşü ziyaret ettiği 'dolâb-ı Muhammedî'den etkilenererek yazmıştır.⁷ Dolapnâme türünde yazılmış bir başka örnek de, ilahileri Yunus Emre (ö.720/1320-21)'nin şiirleriyle karışmış olan, Âşık Yunus (XV.yy)⁸ veya Derviş Yûnus (ö.1122/1711)⁹ mahlaslarını kullanmış bir başka Yunus'a ait olan "Dertli Dolap" isimli ilahidir. Bu şiirlerde dolabın, kuyudan su çekerken çıkardığı seslerden hareketle dile geldiği düşünülmüştür. Dolabın konuştuğu dilden anlayan âşıkın, "niçin inlediğini" sorması üzerine, dolabın cevabı konu edinilmiştir. Dolap cevabında, ormanda bir ağaç olarak hayat sürmekte iken, bu hale gelinceye kadar yaşadıklarını anlatmıştır.

Çalışmamıza konu olan *Dolapnâme* kasîdesinin şairi olan Ahmed Hayâlî, Halvetiyye tarikatının Gülşenîyye şubesini kuran ünlü mutasavvıf İbrahim Gülşenî (ö.940/1534)'nin¹⁰ oğlu ve halifesidir. Şairimizin adı Ahmed, lakabı Şemsüddin, künyesi Ebu's-Safâ, şöhreti ve şiirdeki mahlası ise Hayâlî olarak tespit edilmiştir.¹¹

Ahmed Hayâlî, 890/1485 yılında Tebriz'de dünyaya

7 Bkz. Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, s. 545.

8 Yûnus Emre'nin halifesi olduğu ileri sürülen Âşık Yûnus isimli bir şahsın, Yûnus Emre'nin şiirleriyle birlikte basılan divânında da bulunan ilahide Âşık Yunus mahlası yer almaktadır. *Âşık Yûnus Divânı*, İstanbul 1327/1909, ss. 118-119.

9 Faruk Kadri Timurtaş'ın yayımlanmış olduğu *Yunus Emre Divanı* içerisinde diğer Yunus'ların ilahileri arasında yer verdiği Dertli Dolap ilahisinde Derviş Yunus mahlası bulunmaktadır. bkz. Timurtaş, *Yûnus Emre Divânı*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1972, s. 175; Timurtaş, Derviş Yûnus'un, Bursalı İsmâil Hakkı'nın şeyhi Atpazarlı Osman Fazlı'nın müridi olduğunu belirtmektedir. Timurtaş, *age*, s. 20.

10 İbrahim Gülşenî ile ilgili müstakil kaynak olmaları hasebiyle şu monografilere bakılabilir: Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî*, haz.: Tahsin Yazıcı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982; Hocazâde Ahmed Hilmi, *İbrahim Gülşenî Kuddise sırrahu'l-âlî, Dâru'l-Hilâfeti'l-Aliyye*, İstanbul, 1322; Tahsin Yazıcı, *Şeyh İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri ve Tarikatı*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, no: D.T. 259; Himmet Konur, *İbrahim Gülşenî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İnsan Yay., İstanbul 2000.

11 Mahmud Celaleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye*, haz.: Mehmet Serhan Tayşi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 551; Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr*, Süleymaniye Ktp., Yazma Başlıklar, no: 2307, c. III, s. 126; Ali Emîri, *Tezkire-i Şuarâ-i Âmid*, Matba-i Âmidî, Diyarbakır 1327/1909, c. I, s. 296.

gelmiştir.¹² İbrahim Gülşenî'nin mürişidi Dede Ömer Rüşenî (ö.890/1987)'nin Ahmed Hayâlî için; *Bu körpe ulalduka 'aceb hûb olacakdur/Günden güne bir sevgilü mahbûb olacakdur*¹³ matla'lı gazeli söylediği rivayet edilmiştir.¹⁴ Ahmed Hayâlî, Tebriz'de babasının halifelerinden Şirazlı Şeyh Muslihuddin (ö.?)'den tahsil görmüştür. 907/1502 tarihinde Tebriz'den ayrılmış, önce Diyarbakır'a sonra da babasıyla birlikte Mısır'a gitmiştir. Babasının isteği üzerine, Mısır sultanı merhum Tomanbay'ın dul karısı ile evlenmiştir. Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566)'ın İbrahim Gülşenî'yi daveti üzerine Ahmed Hayâlî de babasıyla birlikte İstanbul'a gitmiştir.¹⁵ Babasının vefatından sonra yerine postnişin olmuştur. Ahmed Hayâlî, 963/1556 yılında ikinci kez geldiği İstanbul'da altı ay kaldıktan sonra Mısır'a dönmüş, 977/1569 yılında Kahire'de vefat etmiştir.¹⁶ Ahmed Hayâlî'nin damadı ve halifesi olan Muhyî Gülşenî (ö.1614/1605), *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî* isimli eserinde, Ahmed Hayâlî'ye dair de pek çok menkıbe anlatmıştır.¹⁷

Ahmed Hayâlî, babası kadar olmasa da şiirle meşgul olmuştur.¹⁸ Döneme ait tezkirelerden sadece Ahdî'nin *Gülşen-i Şu'arâ'*sında kendisinden bahsedilmektedir. Ahdî, tezkiresinin ikinci ravzasında onu "...efsah-ı füsehâyü'l-enâm mübdî-i bedâyî-i ma'ânî ve mazhar-ı sanâyî'u'l beyânı olmuştur..." diyerek övmüştür.¹⁹ Ahmed Hayâlî'nin mürettep bir *Dîvân*²⁰ 'ı ve *Mektûbât*'ı bulunmaktadır.²¹

12 Ali Emîrî, *age*, c. I, s. 296.

13 Gazelin tamamı için bkz. Semra Aydemir, *Dede Ömer Rüşenî, Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1990, s. 140.

14 Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şakâik*, haz.: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yay., İstanbul 1989, s. 201; Hulvî, *age*, s. 551; Ali Emîrî, *age*, c. I, s. 296.

15 Ali Emîrî, *age*, c. I, s. 297; Vassaf, *age*, c. III, s. 126.

16 Ali Emîrî, *age*, c. I, ss. 268-269.

17 Bkz. Muhyî-i Gülşenî, *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî*, haz.: Tahsin Yazıcı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.

18 Günümüz alfabesiyle yayımlanmış olan şiirleri için bkz. Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, Şehir Matbaası, İstanbul 1957, ss. 101-106; Vasfi Mahir Kocatürk, *Tekke Şiiri Antolojisi*, 2. bs., Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1968, ss. 194-195.

19 Süleyman Solmaz, *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1996, s. 271.

20 *Dîvân* üzerinde biri metin, diğeri inceleme olmak üzere iki adet yüksek lisans tezi

Dolapnâme Kasîdesi İle İlgili Genel Bilgiler

Dolapnâme kasîdesi, Ahmed Hayâlî'nin *Dîvân'*ı içerisinde bulunan 64 beyitlik bir kasîdedir. Ahmed Hayâlî'nin *Dîvân'*ındaki tek kasîde budur. Kasîde içerisinde veya *Dîvân'*ın herhangi bir yerinde *Dolapnâme'*yi niçin yazdığına dair şairin bir açıklaması mevcut değildir. *Dolapnâme* kasîdesini, muhtemelen Kaygusuz Abdal'ın aynı isimdeki 37 beyitlik kasîdesinden mülhem olarak yazmış olmalıdır. Kaygusuz'un *Dolapnâme'*si ile şekil, muhtevâ ve anlatım bakımından bazı benzerlikler bulunmaktadır. Her iki kasîdenin vezinleri aynıdır. Söz konusu kasîdelerde, kuyudan su çekmekte olan bir dolabın temsili hikayesi anlatılmış olup, her ikisinde de kasîde, dolaba sorulan soru ve dolabın cevabı üzerine kurulmuştur. Aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi bazı ifadelerdeki benzerlikler dikkat çekmektedir.

Kaygusuz Abdal:

Suâl itdüm bugün ben bir dolâba
*Didüm niçün sürersin yüz bu âba*²²

Ahmed Hayâlî:

Yahun vardum suâl itdüm tolâba
*Ne itdürdi saña munca figânı*²³

Kaygusuz Abdal:

Öterdi Tûtî vü kumrı vü dürrâc
*Geçürdüm bir zaman bu nice çağı*²⁴

Ahmed Hayâlî:

Menüm sâyemde dilberler depemde
*Ohurdı bülbül ü kumrı terânî*²⁵

---

hazırlanmıştır: Türkan Alvan (Çınar), *Hayâlî-i Gülşenî Dîvânı*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988; İnci Kiremitçi, *Hayâlî-i Gülşenî Dîvânı Üzerine Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2001.

21 Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2000, c. I, s. 65; Vassaf, *age*, c. III, s. 126.

22 Güzel, *age*, s. 545.

23 Ahmed Hayâlî, *Divan*, vr. 6b.

24 bk. Güzel, *age*, s. 546.

25 Ahmed Hayâlî, *Dîvân*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat Bölümü, no: 427, vr. 6a.

Kasîdenin son kısmında, dünyanın içindeki nimetlerin ve iktidarların geçiciliğini anlatmak için zikredilen peygamberler, isimleri kahramanlık ve sultanlıkla özdeşleşmiş efsânevî İran kahramanları, her iki şiirde de aynı kişilerdir. Bununla beraber, her ne kadar muhtevâ yönünden bir takım benzerlikler olsa da, kasîdenin geneline bakıldığında kasîdeye konu olan dolabın hikayesinin yeniden yorumlandığını söylemek mümkündür. Ayrıca Ahmed Hayâlî'nin kasîdesi, beyit sayısı bakımından Kaygusuz'unkinden daha fazladır.

Muhtevâ Özellikleri

Dolapnâme kasîdesinin ilk beyitlerinde şair, dönmekte olan bir su dolabının yanından geçerken onun inlemekte olduğunu işitir. Cihanı dolduran bu inlemelerden fevkalade etkilenerek, nihayet, kendisi gibi aşk sebebiyle inleyen bir dert ortağı bulduğunu düşünür. Dolabın yanına vararak niçin bu kadar ağlayıp inlediğini sorar.

Gece gündüz inlemekte olan dolap, gövdesinden açılan delikten göz yaşlarını boşaltarak bağ ve bahçeleri göz yaşlarıyla sulamakta olup bu halini derdine şahit tutmaktadır. Dolabın, ormanda bir ağaç iken kesilip, bu haline gelinceye kadar başından geçen hadiseler, müteakip beyitlerde özetle şöyle anlatılmaktadır:

Ağaç, yemyeşil ve suyu bol olan yaylayı yurt edinmiştir. Gölgesinde güzeller eğlenmekte, dallarında bülbül ve kumrular şarkı söylemektedirler. Etrafında ona hizmet etmek için sıra bekleyenler bulunmaktadır. Bir gün endamına bakarak gururlanır. Hiçbir ağacın kendisiyle güzellikte kıyaslanamayacağını düşünür. Tûba ağacı dahi onun boyunu kıskanmaktadır. Musibetler de başına hep bu gurur yüzünden gelmiştir. Ağacın gururu, gayretullâha dokunur ve ansızın karşısına elinde balta olan bir adam çıkar. Adam, ağaca, aşağıdan yukarıya doğru şöyle bir bakar ve aradığı ağacı nihayet bulduğunu düşünür. Güzelliğine hiç merhamet edilmeyen ağaç için yeni bir macera başlar.

Ağaç, elinde balta olan bu adam tarafından kesilir ve boydan boya yatırılır, dalları budanır ve kuruması için güneşte bir müddet bekletilir. Daha sonra biçilerek tahtalar haline getirilir. Diyar diyar dolaştırıldıktan sonra bir şehre getirilir. Burada bırakıldığı yerde, birçok Hıristiyan, Yahudi ve Mecusi tarafından çiğnenmek zorunda kalır. Bir müddet sonra ustalar ellerinde aletleriyle gelir ve bu tahtalardan dolap yapmaya başlarlar. Nihayetinde dolap haline gelen ağaç, artık rahat yüzü görmez;

kuyudan su çekmek için gece gündüz inleyerek döner durur.

Kasîdenin müteakip beyitlerinde, dolap yapılan ağaç, Allah aşkı uğruna çeşitli maddî eziyetlere katlanmak zorunda bırakılan Yahya ve Zekerîyya peygamberlere benzetilmiştir. Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İdrîs, Hz. İbrahim, Hz. Yakub, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Dâvud, Hz. Süleyman, Hz. Musa, Hz. İsa ve son peygamber Hz. Muhammed'in peygamber olmalarına rağmen fânî oldukları vurgulanmıştır. Diğer taraftan kahramanlıklarıyla şöhret salan İran hükümdarlarının isimleri zikredilerek, dünyanın onlara da kalmadığı anlatılmıştır. *Dolapnâme* kasîdesi, dünya nimetlerinin geçiciliği, gençliği, servetin ve gücün aldaticılığı ve ahiret hayatının gerçekliğine dikkat çeken beyitlerle sona ermektedir.

Şekil Özellikleri

Dolapnâme'nin nazım biçimi kasîdedir. Bu tür kasîdelerde, dîvân şiirinde olduğu gibi nesîb/teşbîb, giriz, medhiyye, tegazzül, fahriyye duâ gibi klasik bölümler bulunmamaktadır. Tasavvuf edebiyatında, aynı kafiye düzenine sahip bir konuyu anlatan uzun şiirlere de kasîde denilmiştir. Eski şiirimizde de klasik bölümlenmeleri olmayan, mesnevîden farksız bir şekilde, didaktik bir konuyu anlatan kasîde örneklerine rastlanmaktadır.²⁶ *Dolapnâme* kasîdesi, aruzun hezec bahrinde *Mefâ'ülün mefâ'ülün fa'ülün* kalıbıyla yazılmıştır. Kasîdede imâle, zihaf ve kasr gibi vezin kusurları ve bazı vezin bozuklukları bulunmaktadır. Kasîde, bir sesli bir sessiz harften meydana gelen tam kafiye ile yazılmış ve ek redif (-i) kullanılmıştır.

Dil ve Üslûp Özellikleri

Ahmed Hayâlî'nin *Dolapnâme*'si, aşk ıstırabını konu edinen didaktik bir kasîdedir. Kasîde, Âzerî şivesi özellikleri gösteren sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Az sayıda Farsça tamlama bulunmaktadır. Şairin Türkçe'ye yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimeler dışında Türkçe kelimeleri kullanmaya özen gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu Türkçe kelimeler arasında bugün kullanılmayan arkaik kelimeler de bulunmaktadır.

Dolapnâme kasîdesi, içerisinde geçen diyaloglardan da anlaşılacağı gibi konuşma diline yakın, kolay anlaşılabilen tahkiyevî bir üslupla

26 Bkz. Ömer Faruk Akün "Dîvân Edebiyatı", *DİA*, c. IX, s. 408.

yazılmıştır.

Nüshaları

Dolapnâme kasidesi Ahmed Hayâlî'nin *Dîvân'*ı içerisinde yer almaktadır. *Dîvân'*ın tespit edebildiğimiz iki nüshası bulunmaktadır.²⁷ Bunlardan birincisi Süleymaniye Kütüphanesi, Yozgat bölümü, 427 numarada kayıtlı olan nüshadır. Söz konusu nüsha, Ahmed Hayâlî'nin henüz sağlığında, Mehmed adında bir müridi tarafından 975/1567 tarihinde Kahire'deki Gülşenî dergahında ta'lik hattıyla istinsah edilmiştir. *Dolapnâme* kasidesi bu nüshanın 6b-7b varakları arasındadır. *Dîvân'*ın diğer nüshası ise, nesihle yazılmış olup, Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî-Manzûm, 133 numarada kayıtlıdır. *Dolapnâme*, 5a-6b varakları arasında bulunmaktadır.

Metin oluşturulurken, erken dönemde istinsah edilmesi ve tam olması bakımından Süleymaniye Kütüphanesi nüshası esas alınmış; diğer nüsha, karşılaştırma için kullanılmıştır. Karşılaştırmada, Süleymaniye kütüphanesi nüshası "S", Millet Kütüphanesi nüshası ise "M" harfi ile simgelenmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Dolapnâme türü şiirlerde, bir ağacın dolap haline gelinceye değin serüveni ile aslında ilahî aşk ve bu aşkı yaşayan âşığın durumu anlatılmaktadır. Ahmed Hayâlî'nin bu kasidesi, Dinî-tasavvufî edebiyatımızda Dolapnâme olarak isimlendirilen türün güzel bir örneği durumundadır. Kasidenin, Kaygusuz Abdal'ın aynı ismi taşıyan şiirinden konu ve şekil bakımından etkilenecek aynı formda yeniden yazıldığı anlaşılmaktadır. *Dolapnâme* kasidesini, cansız bir varlığı şahıslştırması ve daha da ileri giderek konuşurması yönüyle teşhis ve intak sanatının başarıyla kullanıldığı temsili bir hikâye olarak görmek mümkündür.

27 Dergah Yayınları tarafından yayımlanmış olan *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'*ndeki "Ahmed Hayâlî" maddesinde (bkz. c. IV, s. 171) Süleymaniye Kütüphanesinde var olduğu ileri sürülen divan nüshaları, Ahmed Hayâlî'ye değil Vardarlı Hayâlî Bey'e (ö.1557) aittir.

KAŞİDE-İ TOLÂBNÂME

Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün

1. Geçerken bir tolâba nâgehâni
Duş oldum çatı inler gördüm anı
2. İnüldüsi meni medhûş kıldı
Yağın oldu ki cân virem revânı
3. Didüm var ise hem-derdümi buldum
Ki inüldüyle doldurmuş cihânı
4. Menüm derd-i dilümi kimse bilmez
Velî bir pâre bu virür nişânı
5. Yağın vardum suâl itdüm tolâba
Ne itdürdi saña munca figânı
6. Nedür inüldedüğüñ zâr-ıyıla
Di tâ men dağı derdüm diyem anı
7. Didi hâlüm menüm derdüme şâhid
Dün ü gün inlerüm durman dolanı
8. Vücûdum deldiler bir bir mığ-ile
Yaşumıla şuvardılar cinânı

-
2. meni: beni M
  3. inüldüyle: inüldüsüyle M
  4. menüm: benüm M // kimse: kimesne M
  5. vardum: varup M // ne itdürdi: ki ne itdürdi M
  6. munca: bunca M
  7. menüm: benüm M

9. Cihân bâğında bir ser-sebz-i ra'nâ
Hırâmân serv-ğadd iken gör anı
10. Çemenlü çeşme-i yaylada me'vâ
İdüp hoş geçürürdüm her zamânı
11. Menüm sâyemde dil-berler depemde
Oğurdı bülbül ü kıumrı terâni
12. Baña hıdmetde dâyim 'unşur-ı pâk
Çehâr erkân-ile beste-miyânı
13. Şu hâk-ile ayağumda ber-â-ber
Od u yel yelmede her-sû devânı (?)
14. Hırâmân ser-firâz u sebz-i ra'nâ
Menüm kimi ola itme gümânı
15. Vücûduma bağub nâgâh güvendüm
Diyüp menüm kimi bir dahı kıanı
16. Çenâr u serv ü ar'ar ne ağaçdur
Ki tûbâ reşk ider hûbluğda bânı
17. Bu bir lahza ğurûr ile özüme
Ne kıldum n'eyledüm n'itdüm gör anı
18. Ki nâgeh gayret-i Hâk bir kışıye
Nacağ virmiş eline ol zamânı

-
10. her M: S'de yok
  11. menüm: benüm M
  14. menüm: benüm M
  15. nâgâh: nâgeh M // diyüb M: didi S // menüm: benüm M
  16. ider M: ide S

19. Ayağumdan başuma bağıdı bir kez
Didi buldum diledüğüm sevânı(?)
20. Yiğitlüğime hiç rahm itmediler
Çü geçdi kadd-i dil-cûmun uranı
21. Ne geldi başuma ol demde menüm
Kulağ ur şimdi işit mâ-cerânı
22. Nacağla urdılar pâyuma birkaç
Ayağdan şaldılar men nev-civânı
23. Yer ü su vü kökümnden düşdüm ayru
Dağı virmediler bir dem emânı
24. Bunuñla kurtulam şandum fe emmâ
Kolum budum budadılar budanı
25. Yüz üzre toprağa saldılar ol dem
Yalañac günde kaldum yana yanı
26. Başumı kesdiler Yahyâ-tek oldum
Ayağ üzre düzetdiler tolanı
27. Zekerıyyâ kimi bıçgu uruben
Başumdan ayağa bıçuben anı
28. Vücûdum tahta tahta pâre pâre
İdüp gezdürdiler deşt ü yabânı

---

21. menüm: benüm M // kulah: kulag M

22. birkaç: bir kez M

23. vü M: S' de yok // düşdüm ayru: ayru düşdüm M

26. tolanı: dolanı M

27. bıçgu: bıçku M

29. meni: beni M

29. Getürdiler bıraħdılar soñucı
Meni bir şehre kim çoħdur evânı
30. Yaturdım nice müddet kûçe içre
Garîb ü bî-kes ü tenhâ vü fânî
31. Cehûd u gebr u tersâ vü Mecûsî
Yüzüme gözüme başdı ıabânı
32. Birezden aldılar çoħ egseriler
Keser burĝu vü bıçĝu vü suhânı(?)
33. Dediler getirün ol pür-ĝurûrı
Kesüp çarh idelüm dönsün şulanı
34. Getürdiler buraya nice üstâd
Kesüp yunmaĝa cism-i nâ-tüvânı
35. Kimi bıçĝu kimisi burĝu-yıla
Kesüp bıçüp düzetdiler dayânı
36. Hamûsın ko vü gör bu nâ-tırâşı
Ki böğrümdeñ delüp soħmışlar anı
37. Meni bir laħza râhat eylemez hiç
Dolandurur dün ü gün yuvalanı
38. N'ola derdüm idem şerhini saña
Ki bî-pâyândurur anuñ beyânı

---

34. buraya M: bu araya S

35. kesüp: yonup M

37. meni: beni M // 37. beytin ikinci mısraı ve 38. beytin birinci mısraı, M nüshasında yoktur. Dolayısıyla M nüshası bir beyit eksiktir.

41. menüm: benüm M

42. tâĝ u eyvân: tâk-ı eyvan M

39. İki gün kime yâr oldu zamâne
Ki itmedi ana çoğ çoğ ziyânı
40. Cihân bâğında her kim gördi özin
Revân oldu kıra yer üzre kıanı
41. Menüm diyü yasayan bâğ u bostân
Gidüp özgeye kıoydı bû-sitânı
42. Düzen durmaqlığıçün tığ u eyvân
Şoñucı tıtdı gör içre mekânı
43. Hıanı Âdem hıanı Nûh ile İdrîs
Hıalîlu'llâh da terk itdi sükânı
44. Hıanı Ya'kûb u İsmâ'il ü İshâk
Hıanı Dâvûd ki inletdi cihânı
45. Süleymân-ı nebî hıanı göziñ aç
Ki teşhîr eylemişdür ins ü cânı
46. Hıanı İskender ü Mûsâ vü 'Îsâ
Göçüp terk eylediler bu cihânı
47. Cihânda kimse bâķi kıalsa-yıdı
Muhammed kıala-yıdı câvidânı
48. Ya hıanı munca da'vâ eyleyenler
Menümdür diyen milk-i Keyânî

-
45. hıanı: kanı M
47. kıalayıdı: kıala idi M
48. munca: bunca M // menümdürür: benümdür M // diyen: diyüben M
50. Rüstem-i Tûs M: Rüstem u Tûs S
51. sıkup: sıhup M // ü: M'de yok

49. Hani Kâvûs u Key-kâvûs u Behrâm
Ya hani Hüsrev ol şâh-ı yegânî
50. Hani İsfendiyâr u Rüstem-i Tûs
Ferîdûn yâ Süheyl-i İşfehânî
51. Hani Key-hüsrev ü şâh-ı Dilâver
Ki öldürdi şıķup şîr-i jiyânı
52. Hani Câmasb u Cemşîd ü Siyâvuş
Hani Kısra hani Behrâm-ı Şânî
53. Hani Efrâsiyâb ol merd-i meydân
Ki gürziyle yıhardı ejdehânı
54. Gelen geķer karar itmez cihânda
Koyup düşmenlerine hân u mânı
55. Cihân kimseye bâkî kalmaz imiş
Hak'a vir gönülünü ko hâk-dânı
56. Gerek şâh u fakîr u bî-nevâ ol
Yudar fark itmez ol şehden gedânı
57. Yerün karını büyükdür nesne yirmez
Yudar yohsulu andan bây olanı
58. Yirüp yirmek degüldür dehre 'âdet
Ki yuda eyüyi kıoya yamanı
59. Dayanma hân u mân u mâl ü mülke
Ecel irdükde kıomaz bunı anı

---

57. ve 58. beyitler, M nüshasında yer değişmiştir.

60. itse: ide M

61. eylük iste: eylük eyle M

60. Çü cân uşı afesden itse pervâz
Serîr-i hâke yeksân ide anı
61. Elûnden gelse sen de eylük iste
Ki rahmet ide âduñ işid anı
62. Elûnle virdüğün alur saña bes
Olur düşmenlerûñ rızı alanı
63. Nice geldûñse eyle gideceksin
Ser-â-ser mülk idinseñ bu cihânı
64. Yeter besdür Hıyâlî itme tavîl
Bu fırat-nâmei hatm it revânı

Özet

Ahmed Hayâlî, Halvetiyye tarikatına bağlı Gülşeniyye kolunun kurucusu ünlü mutasavvıf İbrahim Gülşeni'nin oğlu ve halifesidir. Babası gibi mutasavvıf bir şair olan Ahmed Hayâlî'nin Divân'ı içerisinde *Dolapnâme* isimli 64 beyitlik bir kasîde bulunmaktadır. *Dolapnâme*, ormandaki bir ağacın kesilerek su çıkarmaya yarayan bir alet olan dolap haline gelmesiyle, dönerken çıkardığı iniltilerden mülhem olarak yazılmıştır. Kasîdede, dünya nimetlerinin geçiciliği ve aldaticılığı, asıl olanın Allah sevgisi olduğunu anlatılmaktadır. Kaygusuz Abdal'ın aynı isimdeki kasîdesiyle şekil ve muhteva bakımından benzerlikler bulunmaktadır. Kasîde, dinî-tasavvufî edebiyatımıza ait türler arasında sayılan 'dolapnâmeler'in güzel bir örneğidir.